

Окуучулардын төмөн интеллектинин сыры эмнеде?

Тарых предметинин мугалимдери үчүн методикалык сунуштар

Бүгүнкү күндө билим берүүдөгү негизги проблемалардын бири: окуучулардын билим деңгээли болуп калды. Сырттан жүргүзүлгөн изилдөөлөр (PISA) жана ички тестирлөөнүн жыйынтыгы (НЦТ, ОРТ, НООДУ) дагы бул проблеманын курч экендигин көрсөттү. Изилдөө жүргүзгөн бул уюмдардын отчетторун карап, ички тестирлөөнүн Гуманитардык багыттагы тесттик суроолорунун кээ бир элементтери менен таанышкандан кийин Кыргызстандын жараны катары жана адис катары бул маселенин түпкү себебин анализдөөгө аракеттендим. Мынчалык кейиштүү төмөн интеллекттин сыры эмнеде? Менин көз карашым боюнча бардык алынган жыйынтык – бул кош көңүлдүктүн себеби.

Тапшырмалардын мазмунун анализдөөдөн, эки багыттагы чечим чыгат. Биринчиси, тест суроолорунун алгач расмий тилде түзүлүп андан соң, мамлекеттик тилге которулганы. Албетте, бул терс таасирин тийгизет. Анткени, Кыргызстандын көпчүлүк мектептери кыргыз тилинде билим алышат. Бул деген, кыргыз тилдүү окуучулар орус тилин жакшы билбейт дегендик эмес. Болгону кыргыз тилине которулган кээ бир тапшырмалардын маанисине түшүнүп болбойт. Анан кантип окуучудан туура жоопту талап кылабыз. Борбордо отуруп алып эле, оюубуздагыны жасай берсек, жалпы окуучуларга зыяны тийип жатпайбы. Мындай республикалык деңгээлдеги тапшырмалар, сөзсүз мамлекеттик тилде жазылып, андан соң керек болсо башка тилдерге которулушу керек. Туура, ар бир областтын билим деңгээли ар кандай. Мурунду чүйрүп, кээ бир областтарга үстүрттөн мамиле кылганыбыз менен, алар дагы коомдун, мамлекеттин бир бөлүгү, тиреги да. Республикалык билим деңгээлди эске алуунун, ага ылайыкташуунун ордуна, Марстан келгенсип, айылдык мектептерди, мугалимдерди, окуучуларды тоотпогондук бул чоң келесоолук. Ошол менменсинүүнүн, Кыргызча билбеген, «киргиздердин» артынан, дүйнөлүк беделибиз түшүп жатпайбы. Экинчиден, мектеп үчүн тапшырмалардын ЖОЖдордун окуучулары тарабынан түзүлгөндүгү. Албетте, окумуштуу агайларыбыздын эмгектери сый-урматка татырлык. Бирок, алардын «илимий» тилин мектеп окуучусу түшүнүгө кыйналат. Илимий деңгээлдеги түзүлгөн тапшырмаларды практик мугалимдерге текшертүү, жөнөкөйлөтүү деген маселенин чечимдери бар да. Ал эми изилдөө жүргүзүүчүлөр тапшырмаларды мүмкүн болушунча сыр кармоого умтулушат. Албетте, бул мыйзам ченемдүү көрүнүш. Балким, мектептерге таркап кетпеши үчүн тапшырмаларды ЖОЖдор тарабынан түздүрүп жатышкандыр. Бирок, бул чоң маселени жаратып жатат. Бул жерде сөз Кыргызстан тарыхына тиешелүү тапшырмалар жөнүндө болду.

Тапшырмалардын арасында ой жүгүртүүгө, ойлонуп жооп берүүгө ыңгайлашкан сонун суроолор бар. Албетте, алар дүйнөлүк билим берүүнүн шарттарына ылайыкталган. А биздин окуучулар, атүгүл биз өзүбүз дагы мындай тапшырмаларга даяр эмес болуп чыктык. Маселенин кабыргасы ушул жерде. Биздин билим берүү эски салттуу, советтик доордон калган «окуп-жаттап-айтып бер» принцибине дагы эле таянып турганы көрүнүп калды. Окуучулар окуу китебиндеги бир сүйлөмдү, экинчи сүйлөм менен алмаштырып койсо да ага жооп таба албай калат экен. Бул эмне дегендик? Изилдөөлөрдүн жыйынтыгында эң начар көрсөткүчтү айылдык окуучулар көрсөтүп жатат. Жогоруда айткандай, борбордо отуруп алып «интерактивдүү усул, сынчыл ой жүгүртүү, компетенттүүлүк» деп ооз көптүргөнүбүз менен айылдык мектептин көпчүлүгү буларды колдонбойт турбайбы. Эмне үчүн? Айылда Интернет жок, кошумча окуу куралдары жок. Бардыгы борборго жыйылган, чек арадан өтпөйт. Бул – ошол маселенин үстүндө иштебеген билим берүүнүн адисттери биздин дагы, кошумча билимге, жаңы усулда жазылган китептерге умтулбаган урматтуу айылдык мугалимдер силердин дагы күнөөнөр. Албетте, ар бир мектепте изденүүчү мугалимдер табылат. Бирок, тажрыйба жайылтуу деген ыкманы такыр эле колдонбой калдык. Бардыгы финансыга барып такалат. Окуу китебин бетке кармап эле, робот сыяктуу «айтып бер-сүйлөп бер» деп эле

кайталабастан, кичине убакытты бөлүп, окуучуларды кызыктыруучу тапшырмаларды түзүүгө аракет кылып коюу туура болсо керек.

Тарых предмети жалаң окууга гана негизделген деген түшүнүк бар. Бирок, акыркы жылдардагы тажрыйбалар Тарых сабагында да жазууга, тест иштөөгө, сүрөт тартууга басым койсо боло тургандыгын көрсөттү. Демек, кайсы дүйнөлүк уюмдан ким келип балдардын ой-жүгүртүүсүн, компетенттүүлүгүн көтөрөт деп отурбастан, өзүбүз эле аракет кылбайлыбы. Сырттан келген башка улуттун менталитети, көз карашы, ой жүгүртүүсү башка. А кыргыздын баласынын ой-жүгүртүүсүн, көз карашын биз билбегенде ким билет. Акылды өстүрүүчү, ойлонууга мажбур кылуучу кызыктуу тапшырмаларды «кызыксыз тарыхтан» эмне үчүн түзүүгө болбосун? Албетте, болот! Болгону аракет жана каалоо гана керек.

Окуучулардын Тарых предметине болгон кызыгуусун арттыруу үчүн ар түрдүү тапшырмаларды камтыган Колдонмо дептерлер бүгүнкү абалыбыздагы негизги жардамчы десек болот. Анткени, бүгүнкү күндө мугалимдердин колунда негизги окуу китебинен башка кошумча окуу куралдары жок. Бул маселенин үстүндө Кыргыз билим берүү академиясынын Тарыхый – коом таануучулук жана эстетикалык лабораториясынын адистери иш жүргүзүүдө. Силердин назарыңарга Дүйнөлүк тарыхтан 6-класстан баштап, 11-класска чейин түзүлгөн Колдонмо дептерлердин айрым тапшырмаларын келтиргим келет. Колдонмо дептердин максаты – окуучулардын ой-жүгүртүүсүн өстүрүп, компетенттүүлүгүн калыптандырууга жардам берүү. Методика эскини унутпай жаңыны колдонууга негизделген. Ошондуктан, бул колдонмодо салттуу методдорго негизделүү менен жаңы методдор дагы кеңири колдонулган. Эмне үчүн Колдонмо дептер керек? Кээ бир окуучулар оюн топтоп айтып берүүдөн кыйналышса да жазуу иштерин мыкты аткарышат. Колдонмо дептер менен иштөө окуучунун берилген теманы суроодо оозеки же «суроого дароо жооп бер» деген талаптын үстүндө эмес, шашылбай отуруп, оюн топтоп, алган билимин бышыктап, ой жүгүртүү менен суроолорго жооп берип, окуяны эстеп калуусуна шарт түзөт. Окуучуну тарыхый окуяларды анализдеп, андан кийин синтездеп, классификацияга бөлүп, андан соң жалпылап, салыштырууга көнүктүрүү үчүн да ар бир класстын китебине кошумча жумушчу дептерди иштетүү сабактын жугумдуу жана түшүнүктүү болушуна шарт түзөт. *Колдонмо дептердеги окуучунун ой-жүгүртүүсүн өстүрүүчү тапшырмалар:* Кроссворд толтуруу, Эки окуяны же тарыхый инсандардын иш-аракетин салыштыруу, Концептуалдык карта түзүү, Таблица менен иштөө, Математикалык эсептерди чыгаруу, Кошумча маалыматтар ж.б. окуучулардын чыгармачылык иштерин талап кылат.

Кроссворд – интеллектуалдык оюн. Кроссворддо бир суроонун жообу, экинчи суроонун жообун айтып турат. Аны менен иштөө окуучуга билимин ойлонуп, анализдеп, фактыларга негиздеп колдонууга шарт түзөт. Т.а. окуучу окуп, угуп, көрүп эле калбастан, бул маалыматты кайсы жерде колдонууга боло тургандыгын дагы үйрөнөт. Кроссворд толтуруу эстеп калуудагы жана ой жүгүртүүдөгү эң жөнөкөй тапшырма. Аны менен иштөөдө окуучу тапкычтыкка, туура жазууга үйрөнөт жана жооп табуу үчүн ар түрдүү маалымат булактарын издей баштайт.

Салыштыруу методун колдонуу дагы акылдын көнүгүүсү болуп эсептелет. Окуялардын окшоштук жана айырмачылык жактарын, эки замандаш тарыхый инсандардын иш-аракетинин оң жана терс жактарын анализдеп, аларга баа берген окуучу бул көндүмдөрүн турмушта дагы колдонушу мүмкүн. Салыштыруу методу окуучуну ой-жүгүртүүгө, чечим кабыл алууга тарбиялайт.

Тарыхый инсандарга мүнөздөмө берүүдө, бүгүнкү күндө массалык маданияттын кино тармагында кеңири көрсөтүлүп жаткан көркөм фильмдерди колдонуу дагы эске алынды. Техника өнүккөн акыркы жылдарда кайсы бир тарыхый инсан жөнүндө тартылбаган кино, аларды көрбөгөн кыргызстандык окуучу жок болсо керек. Ошондуктан, аларды дагы колдонушуңар мүмкүн. Колдонуу деген, ошол кино фильмдин дискин алып келип көрсөтүү же бир сабак толугу менен аны талкуулоо эмес, ошол мезгилдин маданиятын,

коомдук турмушун мисал кылуу, анын негизинде окуучунун тарыхый мейкиндикти өздөштүрүүсүнө жардам берүү.

Концептуалдык картаны түзүүнүн максаты: кандайдыр бир ойдун негизинде экинчи ойду жаратуу. Маалымат канчалык көп болсо, аны түзүү ошончолук натыйжалуу болот. Аны түзүүнүн шартын түшүнүп алгандан кийин иштөө теманы түйүн сыяктуу чечүү мүмкүнчүлүгүн жаратат. Картада мамлекет, инсан, дата, термин бардыгы камтылат. Концептуалдык картаны түзүү менен окуучу мини конспект жазып чыгат. Сөздөр кыска жана так жазылып, өз эмгегин жактаган мезгилде, окуучулардан негизги ойду гана бөлүп айтып берүү талап кылынат.

Таблица менен иштөө. Бул ыкма окуучунун оюн бир жерге топтоого, бир багытта негизгиси бир максатта кетүүгө жардам берет. Окуяларды хронологиялык ирээтте жайгаштыруу менен окуучу оюн так жана даана түшүндүрүп берүүгө үйрөнөт. “Адашкан даталарга жардам берүү” тапшырмасы темадагы толтура даталардын негизгиси кайсы экендигин даана түшүнүүгө, эстеп калууга жардам берет.

Тарыхтагы даталардын көптүгү менен окуучунун, атүгүл мугалимдин дагы башын айлантпай, пайдалуу жагына колдонсо болот. Бул үчүн атайын Математикалык эсептерди чыгарууга негизделген “Биздин компас жылдар”, “Тарыхты чогуу жазабыз” аттуу тапшырмаларды колдонуу эле жетиштүү. Анын шартын жакшы түшүнгөн окуучу, тарыхтагы окуяларды математикалык билимин колдонуп окуп-үйрөнөт. “Биздин компас жылдар” тапшырмасынын максаты – темадагы мамлекеттердин канча жыл өкүм сүргөндүгүн, башкаруучулардын бийлиги канча жылга созулгандыгын аныктоо. “Тарыхты чогуу жазабыз” тапшырмасы бул *аңгеме жана баяндоо иретиндеги дил баян*. Белгилүү бир окуянын хронологиялык тартибин көрсөтүп, каарман катышкан окуялардын ирээтүүлүгү талап кылынат. Окуяны окуучу өзү – тарыхчы-летописец катары баяндайт. Бул жерде даталар көрсөтүлбөйт, датанын ордуна “баягы окуядан, баланча жыл өткөндөн кийин” деген түшүндүрмө гана колдонулат. Албетте, темадагы кайсы бир окуя негиз болуп алынат. Ага байланыштуу калган окуяларды кемитип отуруп, “тарыхчы” өзүнүн “тарыхый эмгегинин” аягына жетет.

Кошумча маалыматтар: аңгеме, уламыш, мыйзамдардан үзүндү ж.б. Колдонмо дептердин барагын көбөйтүп, ага кошумча маалыматтарды берүүнүн эмне кереги бар эле? деген суроолор да болду. Окуу китептерге кошумча материалдарды Колдонмо дептерге берүү жөн жеринен келип чыккан жок. Урматтуу мугалимдер, кеп санда эмес сапатта. Маселенин бардыгы, биздин окуучулардын текст менен иштей албоосунан келип чыгып жатпайбы. Бул жерде маалыматтар жөн эле берилбестен, аны окуп чыккандан кийин окуучу ой-жүгүртөт, салыштырат, анализ жүргүзөт, атүгүл фантазиясын иштетип, сүрөт тартат, колу менен буюмдарды жасаганга аракет кылат. Бул окуу китебине жатыгып калган окуучунун аң-сезимине эксперимент десек болот. Албетте, биздин окуучулар акылдуу жана таланттуу. Болгону аны ачыкка чыгаруу гана керек.

Терминдер менен иштөө. Сөздүк же терминдер менен иштөө тарыхты окутуудагы бөлүнбөс тармак. Жаңы терминдердин кээ бирлерин мугалим биринчи жолу түшүндүрөт, кээ бирлери окуучу үчүн тааныш болушу мүмкүн. Төмөнкү класстарды окутууда мугалим минимум жөнөкөй жаңы сөздөрдүн, тарыхый терминдердин ал эми жогорку классты окутууда татаал синтаксистик сөздөрдүн үстүндө иштөөсүнө туура келет. Тарыхый терминди түшүндүрүүдө сөздөрдүн лексикалык өзгөчөлүктөрүн, тилге карай өзгөрүшүн айтуу өтө маанилүү жана окуучунун эсинде калуусу үчүн аларды доскага сөзсүз жазуу менен интонацияны туура койуп тарыхый терминдин сөздүгүн түзүү керек. Жакшысы сабакта жаңы терминди атоо менен анын маанисин кандай түшүнүшөөрүн сурап, андан кийин, аныктамасын жумушчу дептерге жаздыруу сунуш кылынат. Терминди өз алдынча издеп, жумушчу дептерине жазып алгын окуучу, биринчиден аныктаманы өзүнүн эмгеги деп түшүнөт жана баалайт, албетте бул өзүн өзү сыйлоо деген сапатты өнүктүргөнү жакшы, бирок, экинчиден ал ошол маалыматты жаттап калат да, мугалим тарабынан кийин айтылган терминдин туура аныктамасы кулагынын сыртынан кетиши мүмкүн. Анткени, жумушчу дептеринде бажырайып, өзү жазган аныктама сакталып калат.

Үчүнчүдөн, эң жаманы, окуучу өз оюн жолдошуна таңуулаганы: бул тапшырманы көчүрүү, «сеники туура эмес, меники туура» деп ынандыруу ж.б. иш-аракеттер менен түшүндүрүлөт.

О.э. Колдонмо дептердеги башка тапшырмалар жөнүндө. Дал келтирүү тапшырмасы дагы мурдатан бери колдонулуп келе жаткан ыкма. Ал Колдонмо дептерде: сүрөт менен аныктаманы, аталыш менен анын маанисин дал келтирүүдө колдонулат. Ашыкчасын алып сал тапшырмасында окуучу өз чечимин оозеки айтып берүүсү эске алынган. Суроолор эки түрдө берилген. Мисалы, кээ бир суроолорго жооп жазуу керек болсо, кээ бир суроолорду окуучулар өз ара талкуулашып, бул боюнча бири-биринин көз карашын, пикирин билишет. Албетте, Колдонмо дептер окуу китеби менен тыгыз байланышкан; анда берилген карталар, Хрестоматиялык материалдар менен иштөө, аларды колдонуу боюнча тапшырмалар аткарылат.

Биздин бул аракеттер деңиздин бир тамчысы сыяктуу эле кеп. Бирок, аракет. Көп түкүрсө көл болот дегендей, силерди, практик мугалимдерди кызматташууга чакырабыз. Байланышуу үчүн дарек: Бишкек шаары, Эркиндик бульвары–25, Кабинет № 16, 0777500406. Биздин лаборатория Колдонмо дептер менен эле чектелбестен, келечекте колдонуу үчүн Кошумча окуу куралдарын, Хрестоматияларды даярдоо үстүндө дагы иш жүргүзүүдө. Эрттеңки келечегибиз, бүгүнкү окуткан балдарыбыздын колунда экендигин эске алуу менен, борборго алыс жана жакындыгыбызга карабастан тарыхый билим берүүнүн деңгээлин көтөрүүгө аракеттенели. Окуучулардын убактысын компьютердик оюндарга, керексиз кинолорго коротуусуна чек коюп, алардын интеллектин өстүрүүчү тапшырмаларга көңүлүн буруп, кружокторго тарталы. Мамлекет жардам берсин деп жатып албастан, өз ара кызматташып, тажрыйбаларды жайылталы.

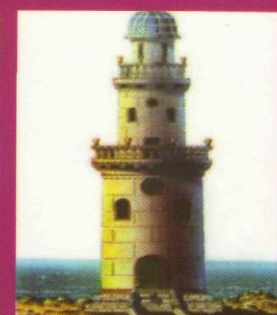
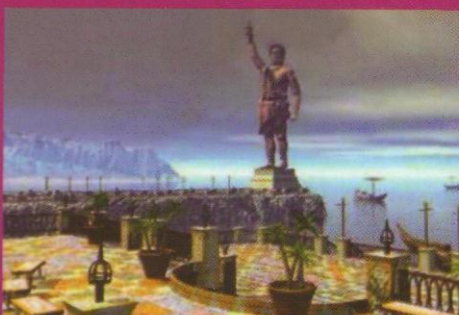
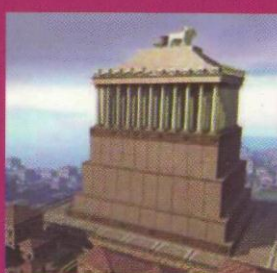
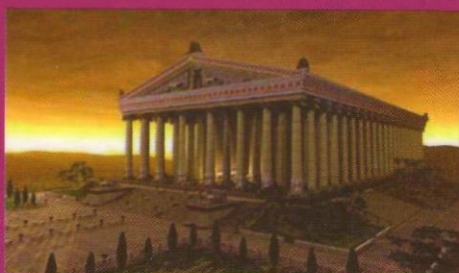
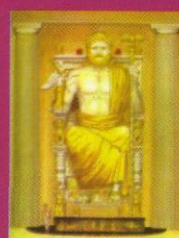
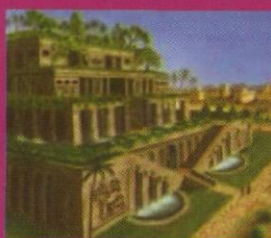
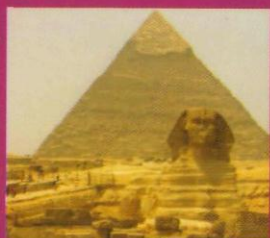
Түйшүктүү ишиңерге түгөнбөгөн ийгилик каалаймын!

КББАнын ага илимий кызматкери Козубаева Б.У.

Б.У. КОЗУБАЕВА

БАЙЫРКЫ ДҮЙНӨГӨ САЯКАТ

6 – КЛАССТАР ҮЧҮН КОЛДОНМО ДЕПТЕР

Бишкек 2012

КОЗУБАЕВА БУРУЛ УВАЙДУЛЛАЕВНА

ОРТО КЫЛЫМДАР ДУЙНӨСҮ

*7-класстын окуучулары үчүн
колдонмо дептер*

БИШКЕК – 2012

7-класс үчүн Колдонмо дептер